

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Arvet efter Birger Sjöberg

Av GUNNAR AXBERGER

Problemet

Det var ett rikt och förbryllande arv som Birger Sjöberg vid sin död 1929 efterlämnade åt svensk litteratur – ett hus bokstavligen översållat av litterära manuskript, endast en ringa del förut kända. Anna Rosdahl, hans trogna hushållerska, kunde berätta: manus på nattduksbord och skrivbord, staplade i travar i bokhyllor och garderober, lagrade på vinden, slängda i källaren. Cirka 13 000 blad var den siffra man omsider kom fram till – numera några hyllmeter rejäla pappkartonger, pryddigt uppställda i brandsäkert valv i Göteborgs universitetsbibliotek.

Birger Sjöberg paginerade sällan sina opus. Han prövade gärna olika varianter av motiven och hade ofta skilda planer i gång samtidigt. Papperna låg utströdda, och ibland måste Anna Rosdahl städa. I personliga samtal har hon berättat, hur hon försökte lägga ihop bladen så gott hon kunde – men säker var hon ju aldrig! För övrigt hade Birger Sjöberg stundom attacker av förtvivlan, då han rafsade ihop blad och brände; det finns anteckningar härom bland hans efterlämnade papper och Anna Rosdahl har bekräftat i sina minnesanteckningar.¹ Här är förmodligen orsaken till att många manus abrupt är avbrutna och att fortsättning ingenstädes går att finna.

Vilka öden manuskripten upplevde under åren närmast efter diktarens död är mig icke närmare bekant. Efter att en tid ha förvarats hos hans anhöriga, överlämnades de till Vänersborgslektorn August Peterson, som utnyttjade dem för antologien *Minnen från jorden* (1940), biografien *Birger Sjöberg den okände* (1944) och flera andra skrifter. Mot slutet av 40-talet donerades samlingen i olika etapper till Göteborgs stadsbibliotek (nuvarande universitetsbiblioteket). Vad jag förstår, torde papperna vid denna tid ha befunnit sig i ett tämligen kaotiskt tillstånd. Donationshandlingarna gav åt Peterson uppdraget att ordna och sortera. En förändring till det bättre har säkerligen också skett under de år Peterson hade hand om saken – fram till sin död 1953. Emellertid erbjuder samlingen även vid denna tidpunkt synnerligen svåra problem.

Petersons arbete har tydligen inletts med ett försök till grovsortering. I digra

¹ Anna Rosdahl, *Mina minnen av Birger Sjöberg* (1956), s. 142 ff. – Jfr »Birger Sjöbergs samling» (tidigare kallad »Sjöbergsarkivet») i Göteborgs UB. 68 a: 9 m. fl. ställen. I det föl-

jande refererar jag till denna samling genom två siffror, skilda av kolon : numret på resp. fascikel och blad. Kapslarna anges även genom rubrik (jfr s. 64).

kapslar² om hundratals blad vardera ligger större delen av materialet preliminärt uppsorterat: »Biografiskt» för sig, »Självbiografiskt» för sig, Fridamotiv (i tre kapslar av olika typ) osv. Sammanlagt rör det sig om 26 dylika stora paket, alltsammans en förberedande uppdelning, tydligen tillkommen i hast. Inom kapslarna ligger manuskriptbladen till stor del huller om buller – samma manus ofta söndersprängt på vitt skilda håll i samlingen. Försök att inom kapslarna sammanföra blad i smärre buntar (fasciklar) har samma preliminära karaktär. Uppenbarligen har det varit lektor Petersons avsikt att hela detta förberedande arbete skulle följas av en ny genomgång: en »finsortering» där varje blad kom på sin rätta plats. Han var väl förtrogen med samlingen sedan många år tillbaka, och hade förutsättningar att genomföra en dylik slutgiltig och förvisso tidsödande justering.

Tragiskt nog avbröts arbetet av Petersons sjukdom och död vårvintern 1953. Hans preliminära sortering var då ännu inte färdig; en fjärdedel av materialet låg obearbetat. Vårre var emellertid den beklagliga splittringen av manuskript *inne* i de av honom grovsorterade kapslarna jämte det faktum att dessa kapslar delvis täcker varandra. Nr 37–44 har sålunda rubriken »Varje-handa dikter. 2. Från 1920-talet», men mängder av manus från 20-talet finns också samlade i fyra stadiga kapslar med rubriken »Dikter av typ Kriser och kransar» (228–277) samt till icke ringa del i en kapsel som i den nuvarande förteckningen kort och gott kallas »Dikter» (180–227), men som hos Peterson ursprungligen hade rubriken »Diverse dikter och diktfragment». (Den rymmer opus alltifrån skaldens ungdom till de sista åren av hans liv.) Ett manuskript eller ett tema kan mycket väl ligga splittrat i samtliga eller i flertalet av dessa skilda kapslar. Man får också alltid hålla möjligheten öppen att något eller några blad ligger i samlingens aldrig sorterade del – eller att något föga Fridamässigt hamnat bland Fridamanuskripten.

Förvisso är jag icke den ende som suttit med blad ur Birger Sjöbergs samling framför mig på biblioteksbordet, börjat läsa ett manuskript, fascinerats, fortsatt ett eller ett par blad och sedan mött något helt annat – kanske även detta lika fascinerande och efter några sekunders bläddring lika plötsligt avbrutet. Om man segt fortsätter genomgången, hittar man stundom den sida man söker fastän i ett annat sammanhang och med ytterligare fortsättning på ett tredje håll. Vad det lider, får man ett visst tålmod. Manuskriptstudiet blir upptäcktsfärd och pussläggning. Okända märkliga dikter *kan* stiga fram ur de skingrade bladen – oftast blott fragment, men som så ofta hos Birger Sjöberg, fragment med rik associationskrets.

Man är tacksam mot biblioteket för den försiktighet, varmed det ömtåliga materialet behandlats. Kapslar, fasciklar och blad har tills vidare rubricerats

² I anslutning till bibliotekets terminologi använder jag ordet »kapsel» om de stora manuskriptpaketen, ofta på hundratals blad, me-

dan ordet »fascikel» får beteckna underavdelningarna inom kapseln.

och nummerstämplats i det skick, vari de förelåg vid Petersons död, varefter en preliminär innehållsförteckning upprättats. Det egentliga sorteringsarbetet har överlåtits åt Birger Sjöberg-forskningen. – För så vitt jag kan se, är detta den enda framkomliga vägen. Det krävs en grundlig och tidsödande orientering på området, om man skall ge sig in på vägstycket att börja omsortera detta överrika, kaotiska material.

Emellertid har forskningen varit försiktig. Man har ägnat sig åt specialproblem, följt linjer genom diktarens verk, sammanställt avskrifter av blad till enstaka sammanhängande opus på vers eller prosa etc. Ordandet av själva samlingen har fått vänta. Med några få undantag ligger den alltjämt i samma förbryllande skick som våren 1953. Att pärmarna blivit prydliga och August Petersons snabbt nedtecknade rubriker på inläggande buntar ersatts av maskinskrift ändrar icke situationen.

Konsekvenser

För allmänhetens bild av Birger Sjöberg – och även för forskningens – har situationen fått konsekvenser, som icke är önskvärda.

Postuma utgåvor, vanligen dikturval, har givetvis kommit. Pålitligast – i varje fall relativt sett – synes mig *Fridas andra bok* (1929), publicerad några månader efter skaldens död och i huvudsak byggd på manus med musik som han själv godkänt. *Fridas bok* sju år tidigare var ursprungligen avsedd att vara dubbelt så stor. Det var på förläggarens inrådan som ett antal färdiga dikter jämte melodier sovrades ut. En ny Fridabok ingick i perspektivet, förutsatt att den första skulle gå bra. Men efter turnéerna 1923 var Birger Sjöberg utled på Fridasjungandet, och manuskripten blev liggande. Först hösten 1929 trycktes de, kompletterade med några andra Fridamotiv. Skaldens bröder stod för utgivandet, och texten är så långt jag kan bedöma autentisk.

Av andra händer sammanställdes senare utgåvorna *Minnen från jorden* (1940), *Syntaxupproret* (1955) och *Fridas tredje bok* (1956). Man är skyldig utgivarna mycken tack för dessa samlingar, som starkt bidragit att vidmakthålla och vidga intresset för Birger Sjöberg. Utgåvorna har kommit som något nytt och aktuellt långt efter hans död. De har kommenterats i pressen, lockat mängder av läsare, inte minst inom yngre generationer. – Samtidigt har detta utgivande varit en ytterligt vansklig sak. Manuskriptens splittring och Birger Sjöbergs bitvis svårlästa piktur erbjuder ständiga fallgropar. Ofta har utgivarna skickligt bemästrat svårigheterna, men olyckshändelser har inträffat – ibland svårförklarliga! Det gäller här inte »källkritiska» petitesseer. Frågan är *vad Birger Sjöberg verkligen skrev*. Feltolkningarna – stundom godtyckliga ingrepp av utgivarna – riskerar att förvränga diktarens intentioner, vilket är beklämmande, särskilt som hela samlingen vittnar om hans egen känslighet för ordens och uttryckens valörer, lätt att iakttaga i manuskriptens myller av överstrykningar och ändringar.

Härtill kommer olyckor vållade av förvirringen i manuskriptsamlingen: blad som förväxlats, korta dikter som stuvats ihop till långa, avsnitt som tappats bort, nedskärning av längre dikter till ett par strofer etc.

Jag skall gärna redovisa i detalj. Beträffande *Syntaxupproret* och *Fridas tredje bok* hänvisar jag till den kritik som Nils Molin – dåvarande chef för handskriftsavdelningen vid Göteborgs stadsbibliotek – och jag framförde i februari-numret av BLM 1957.³ Emellertid rymmer även *Minnen från jorden* allvarliga problem. Första utgåvan, i huvudsak redigerad av August Peterson, tål inte någon närmare jämförelse med handskriftsmaterialet. Emellertid överfördes den oförändrad i Birger Sjöbergs *Samlade dikter*, som 1946 utgavs i serien *Vår tids lyrik* och sedan kommit i flera upplagor. Först 1963 blev boken föremål för en revidering, genomförd av Nils Molin. Han utrensade de värsta vantolkningarna och kunde i flertalet fall återställa Birger Sjöbergs text i dess utsprungliga form.

Det är alltså av viss vikt, att man får tag på rätt upplaga, när man citerar *Minnen från jorden* (i bokhandeln sedan länge endast tillgänglig i *Samlade dikter*), och det hade varit önskvärt, att förlaget tydligare än som skett deklarerat Molins revidering och dess viktiga innebörd. Många bibliotek har endast tidigare upplagor på sina hyllor, och beklagliga förvrängningar har vandrat vidare i essäer och antologier.

I detta sammanhang tillkommer också en annan detalj. Originalupplagan av *Minnen från jorden* innehöll ett antal dikter utan rubrik; de presenterades genomgående prydligt på ny sida och var i innehållsförteckningen registrerade efter begynnelseorden. I *Samlade dikter* tycks pappersbrist ha förelegat. Dikter utan rubrik fick börja direkt efter närmast föregående opus – med ett sparsamt tilltaget mellanslag. Detta i sin tur fick konsekvenser för innehållsföreteckningen, där flera opus utan rubrik icke fått vara med; förfarandet haltar. Naturligtvis en bagatell! Men som det slumpat sig med fatala följder: en intet ont anande antologiutgivare har nyligen presenterat en jättedikt av Birger Sjöberg på 22 strofer med rubriken »Längtan». Hämtad ur *Minnen från jorden!* Ser man efter där, finner man en följd av sex fristående dikter – f. ö. från olika tidpunkter. Situationen hade aldrig behövt uppstå, om utgivaren haft turen att använda en upplaga med Molins revidering, där begynnelseorden i förekommande fall är utsatta som överskrifter.

Tyvärre kvarstår även efter revideringen vissa tvivelaktigheter (dikter som av okänd anledning beskurits och därmed fått ett nytt ansikte, feltolkningar av ord etc.), – och den som citerar gör säkrast i att jämföra med manuskripten.

³ Artikel följdes av en debatt med utgivaren Staffan Larsson i tidskriftens mars- och aprilnummer. – När *Syntaxupproret* några år senare (1965) utgavs i reviderad upplaga, hade ett flertal feltolkningar ändrats i överensstämmelse med Molins och min kritik. I vissa fall vidhöll dock utgivaren sin egen tolkning, som han försvarade i en kommentar. Vad jag kan finna,

övertygar den inte. – F. ö. var Molins och mina citat i artikeln 1957 endast avsedda som exempel på utgåvans vantolkningar. Andra, som vi inte tog upp, kvarstår i den nya upplagan oförändrade. – I sin helhet belyser tvisten hur viktigt det är att en intresserad läsare relativt lätt kan ha tillgång till handskrifterna. Här om mera i det följande.

Detsamma gäller *Syntaxupproret* och *Fridas tredje bok*. Medan flertalet av handskrifterna till *Minnen från jorden* i biblioteket ligger sammanförda i en kapsel, är dikterna i de båda andra utgåvorna hämtade från skilda håll och vanskliga att hitta. (Jfr nedan, s. 68 ff.)

Även ett par andra problem tillkommer. De nyssnämnda utgåvorna har karaktären av potpurrier, sammanställda av utgivarna. Men åtskilliga av de dikter, som där ingår, har varit skrivna som led i samlingar eller diktcyklar med klart planerat syfte. Birger Sjöberg diktade gärna under mask, skapade roller i vilkas mun dikterna var lagda. Bodbiträdet i *Fridas bok* är den mest kända. Vid mitten av 20-talet var Birger Sjöberg intensivt upptagen av en annan mera komplicerad lek, »Drömmeriudkarna». Han söker spalta upp sitt eget sammansatta jag i skilda karaktärer: tre herrar vid sitt stambord på en restaurang. Ur deras samtal – korta replikskiften på prosa – framspringer dikter, typiska för respektive karaktär och med ett inbördes växelspel, som låter rollerna kontrastera mot varann. Det är inte helt lyckligt att anföra dessa opus med strukna prosaingresser. Detsamma gäller skaldens sista genomförda mask: den psykiskt rubbade, av storhetsfantasier besatte »skaldekonungen Gustafsson», som säljer sina opus i gathörnen. I hans mun hade Birger Sjöberg lagt dikter som »Hämnarkväde» och »Syntaxupproret». Det vore önskvärt att planer som dessa i möjligaste mån kunde restaureras och ställas samman. *Ingresser och repliker på prosa hör konstverket till; att här stryka är att stympa.*

Slutligen ännu ett skäl till att manuskriptsamlingens ordnande ter sig angeläget. Så långt jag kunnat finna får man i detta material överraskande och märkliga perspektiv på Birger Sjöbergs originella utveckling som diktare. Många – jag vet ännu inte hur många – av hans kända och beundrade skapelser, både i *Fridas bok* och i *Kriser och kransar*, har rötter långt nere i hans tidigare produktion. Här finns möjligheter att följa motiv genom åren: utkast, strykningar och ändringar, plötsligt helt ny utformning, därmed nya strykningar osv. Tack vare att Birger Sjöberg så sorgfälligt bevarat mängder av manuskript ger han väsentliga upplysningar om den konstnärliga skaparprocessen över huvud.

Stundom får f.ö. debattämnen inom forskningen en tämligen självklar lösning, om man går till tidiga manuskript, t. ex. innebörden av den kända dikten »Min fordran är ej ringa på dig, o, Himmelrik».⁴

Så många hittills okända, märkliga dikter tror jag inte kommer fram vid en metodisk uppsortering av manuskripten; jägarna efter stoff till postuma samlingar har haft gott väderkorn. Däremot vet jag att man får fram mängder av okända märkliga fragment, vilka även som »ofullbordade» har sin plats i svensk litteratur.

⁴ Till detta skall jag återkomma i en senare studie, julen 1974 presenterad i ett radioföredrag.

Snart femtio år har gått efter Birger Sjöbergs död; han har under dessa för en konstnärs verk kritiska årtionden säkrat sin ställning som en av våra märkligaste svenska diktare under 1900-talets första hälft. Han lever ute bland massorna; 200 olika inspelningar på skiva har nyligen registrerats, och »Kvartetten» i TV var inget missgrepp. Han har spelat en utomordentlig roll som banbrytare och impulsgivare inom svensk lyrik. Han har sedan länge tilldragit sig litteraturhistorikers och essäisters intresse, även utanför svenskt språkområde, men mängder av uppgifter återstår.

Som en tung svåråtkomlig massa i denna levande realitet, ligger de manuskriptmängder, som Birger Sjöberg för 46 år sedan efterlämnade, alltjämt oordnade, hoprörda, missuppfattade, kriorättade – och intensivt eggande!

En lösning av problemet?

Birger Sjöberg var sannerligen ingen älskare av modern teknik och dess högljutt reklamerade uppfinningar. Här stod han ständigt redo till attack, på vers och prosa. Det är något av ödets ironi, att just från detta håll en möjlighet skulle erbjuda sig att föra ut hans länge okända skapelser till senare generationer.

Jag tänker på något så banalt som xerox-kopiorna, ett för vår tid självklart hjälpmedel: prisbilliga, tåliga, lätta att handskas med. Även bortsett från sorteringsproblemet vore det önskvärt, att större delen av Birger Sjöbergs manussamling kunde överföras på dessa kopior. Originalbladen är ofta sköra, och det är osäkert hur länge skriften förblir läslig. En flitig användning är i längden en fara. Xerox-kopior, med uppgift om originalets papper i marginalen, kunde här ofta spela rollen av »stand in», särskilt vid sändningar till främmande ort.

Först och främst tänker jag dock på kopiornas roll vid ett sorterande av samlingen i dess helhet. Vad som gjorts att forskningen under drygt två decennier icke vågat sig på denna uppgift är väl framför allt, att man måste bryta sönder så gott som hela den gamla indelningen, lägga upp nya grupper (t. ex. återställa mängder av splittrade manuskript), treva sig fram till nya kapslar och fasciklar, hela tiden med oro, att man *kanske* är på fel väg, att den sista villan *kanske* blir värre än den första. Kopiorna åter erbjuder ständiga möjligheter att pröva och pröva igen, att ta risker och att återställa. Kopiorna bär den ursprungliga nummerstämplingen, och originalmanuskripten ligger intakta.

Senhösten 1971 föreslog jag chefen för handskriftsavdelningen vid biblioteket, Ola Christensson, att jag – närmast som ett experiment – skulle pröva »xerox-metoden» på ett begränsat material: planen »Drömmeriidkarna», till väsentlig del samlad i kapsel 253–277 men enligt mina tidigare anteckningar utspridd även på andra håll. Han ställde sig positiv; Lars Helge Tunving och Ingemar Wizelius hade redan använt xerox-material för arbete med prosatex-

ter, som skulle publiceras i Sjöberg-sällskapets årsbok. Genom förmedling av KB erhöll jag sedan sändningar av kopior som jag kunnat arbeta med i hemmet.

Försöket utföll lyckligt. Överbibliotekarie Gösta Ottervik, som tidigt ställde sig intresserad, har givit arbetet sitt stöd, och allt fler av de digra manuskript-kapslarna har under de gångna tre åren kopierats och via KB ställts till mitt förfogande som »hemlån» – det sistnämnda viktigt enär man måste ha stort utrymme till förfogande dag efter dag, månad efter månad.

Arbetsituation och metoder

Som preliminär uppgift har jag ställt att söka *rekonstruera splittrade manuskript* i denna samling, där vad som helst snart sagt kan påträffas var som helst.

Så långt rekonstruerandet framskridit, har jag fått fram ett antal *fullföljda dikter* – jag säger inte »färdiga» eftersom Birger Sjöberg vanligen slipade sina opus i det oändliga innan han godkände dem – samt ett vida större antal *fragment*, stundom på ett fåtal sidor, stundom i en mängd olika varianter. Att nu endast fragment finns kvar kan bero på att Birger Sjöberg emellanåt brände sina opus. Till den förstnämnda gruppen, »de fullföljda», räknar jag också sådana, där endast något blad kan saknas, alltså egentligen »nästan fullföljda».

Dessa båda grupper låter sig sedan ställas samman i större enheter, vilka kronologiskt kan grupperas. Denna senare etapp i arbetet har jag t. v. avstått från; man vill helst diskutera igenom denna fråga med andra forskare.

En tänkbar kronologisk huvudgräns synes mig vara året 1923, då Birger Sjöberg nyss hade debuterat och företog sina långa turnéer i landsorten; därtill arbetade han periodvis på tidningen och torde inte ha haft mycken tid över för skapande. I varje fall har detta år kommit att bli en första gräns i mitt sorteringsarbete – delvis också därför att min egen tidigare Birger Sjöberg-forskning huvudsakligen varit inriktad på tiden efter turnéåret. Under förberedelserna till min studie *Lilla Paris undergång. En bok om Birger Sjöberg* (1960) gick jag i två omgångar igenom »de 13 000 bladen» i Göteborg och gjorde tämligen utförliga anteckningar och excerpter. Det är detta material i förening med en rad minnesbilder som gjort det möjligt för mig att ge mig in på uppgiften.

Arbetet går långsamt. Man måste »läsa in sig» i materialet, gå tillbaka till egna gamla anteckningar, få rim och rytmer att ringa i öronen, så att man kan känna igen ett motiv, även om man blott har ett enda lösryckt blad framför sig. Ideligen måste man också gå tillbaka i xerox-materialet, kontrollera att kombinationer håller, se till att man inte växlat in på fel spår. De fasciklar med påskrifter som utgör underavdelningar i samlingens kapslar, är här ofta varnande exempel: de återgår på Petersons snabba grovsortering, som han hela

tiden måste ha räknat med att i detalj omarbета. Självt kan jag starkt betona hur lätt det är att begå misstag.

Efter tre år har jag nu gått igenom något mer än 3 000 blad. Färdigt med sorteringen blir jag förmodligen aldrig, även om jag får värdefull hjälp med en del av prosan. Jag meddelar därför i det följande något om min arbetsmetod och om de riktlinjer utredningen hittills följt; måhända kan detta vara till viss hjälp för den som en gång tar över.

De kapslar med inläggande fasciklar och blad som jag hittills (hösten 1974) gått igenom framgår av nedanstående lista. Rubrikerna återgår med ett undantag på Petersons påskrifter.

Kapsel	37– 44	»Varjehanda dikter 2. Från 1920-talet.»
»	133–179	»Minnen från jorden».
»	180–227	»Dikter» (Enligt Petersons ursprungliga påskrift: »Diverse dikter och diktfragment»)
»	228–242	»Dikter av typ Kriser och kransar.»
»	243–248	»Dikter av typ Kriser och kransar.»
»	249–252	»Dikter av typ Kriser och kransar.»
»	253–277	»Dikter av typ Kriser och kransar.» med tillägget »Speciella motiv. Ungkarl grå.»
»	281–301	»Kriser och kransar. Ms och varianter.»

Som man har anledning att förmoda, kan dikter eller felande sidor återfinnas även i kapslar med vagt formulerad rubrik eller i samlingens osorterade del. Jag har därför också genomgått följande kapslar, resp. fasciklar:

Kapsel	392–403	»Diverse fragment och kuriosor.»
Fasciklar	525–532	Osorterat.
»	550 a–f	Osorterat.

Under våren 1974 har jag också påbörjat en sortering av material före 1923: dels tre kapslar med Fridamotiv, bl. a. ett antal manus som Peterson betecknat som »indirekta» Fridamotiv (348–371, 404–464, 465–521) – dels kapseln »Varjehanda dikter 1. Från 1910-talet» (28–36). Under sökande efter brottstycken har jag också genombläddrat »Birger Sjöberg om sitt författarskap. I» (54–67).

I regel har jag från biblioteket fått en kapsel i taget (200–400 kopia- blad) och vid genomgången gjort en preliminär uppsortering: dels »paket I» med blad som intet haft att säga mig och som jag *tills vidare* lagt åt sidan, dels »paket II» med blad som gav associationer i en eller annan riktning (mina anteckningar från 50-talet har här spelat en viktig roll). Dessa senare blad behöll jag men sände en maskinskriven förteckning med nummer och motivering till biblioteket, samtidigt som »paket I» gick tillbaka dit. F. n. omfattar dessa förteckningar omkring 70 maskinskrivna sidor.

Nästa etapp i arbetet var ett försök till sortering av bladen i »paket II». Biblioteket hade försett mig med ett flertal pärmar, som jag kunde lägga ovanpå böckerna i mina bokhyllor, varje pärm med en nedhängande vinjett-

remsa, där innehållet står angivet. Antalet har snabbt vuxit, och pärnarna fyller vid det här laget väggarna i mitt arbetsrum.

Pärnarna har olika uppgift. Många är avsedda för *fullföljda dikter*, vare sig jag påträffat samlade manus eller enstaka blad som jag känt igen och om vilka jag vetat att de snart skulle kompletteras av andra. – Ett flertal pärmar har varit avsedda för *brottstycken* om ett eller flera blad, vilka *kanske* skulle kunna kompletteras. Ibland har detta inträffat, och en färdig dikt eller ett större fragment har stigit fram. Ibland åter har blad förblivit isolerade; flera pärmar fylls f. n. av sådana med resp. innehåll noterat på vinjettremsan. – Andra pärmar rymmer *vissa temata*, t. ex. »Personligt» (korta personliga utgjutelser, meditationer etc. – icke i form av genomförda skapelser) – eller »Framför boklådsfönstret» (ett flertal korta utkast eller fragment spridda på skilda håll). Ytterligare andra: fragment av *brevkoncept*, enstaka sidor i *prosaverk* som tydligen kommit på avvägar, eller – och här finner jag sammanförandet i pärmar med kronologisk gruppering angeläget – de många *listor med rubriker* (lyrik och prosa) som Birger Sjöberg ofta upprättade och som stundom ger värdefulla upplysningar.

Ett par stadiga papplådor är ägnade planerna »Drömmeriidkarna» och »Skaldekonungen Gustafsson». Hit vandrar ständigt blad från skilda håll under arbetets gång. Med förbigående av dessa, som skall redovisas i ett särskilt sammanhang (s. 72 ff.), ger jag i det följande några exempel, för översiktighetens skull indelade i fyra grupper.

Exempel på gruppering

1. *Fullföljda dikter. Publicerade*

Ehuru manuskripten alltjämt ligger splittrade har ett flertal dikter varit sammanställda och tryckta, t. ex. i Staffan Larssons utgåva *Syntaxupproret*. Här finns tyvärr inga uppgifter om var de otryckta manusen är att söka, och den som vill jämföra med källan får ett tidsödande arbete. Detta sistnämnda gäller f. ö. också mängder av citat i August Petersons monografi. Jag skall återkomma till hela denna fråga.

Vissa dikter finns också rekonstruerade i andra arbeten om Birger Sjöberg eller publicerade i tidskrifter – bl. a. av skalden själv under hans livstid. Manuskriptet till dikten »Wienerblod» (publ. i julnumret av BVT 1927) erbjuder något av ett äventyr för den som sitter och plockar med xerox-blad. Hittills har jag hittat manuskriptet jämte omarbetningar och varianter på följande skilda ställen i samlingen: 38: 34–38, 69; 41: 102, 104; 228: 1–11; 243: 77; 244: 2–3, 7–12, 15–16; 270: 8–9, 11–14. Det är möjligt, att antalet kommer att stiga. Ett närmare studium av manuskriptet ger en god bild av Birger Sjöbergs sätt att arbeta. Betecknande för hur ett manus kan ligga splittrat i samlingen ger också den korta dikten »Lyckas fly» (publ. av mig i BSS 1970, s. 138 ff.). Diktens fem strofer har hamnat i tre skilda

kapslar: 38:73–74 («Varjehanda dikter. 2. Från 1920-talet»), 194:1 («Diverse dikter och diktfragment») och 243:6 («Dikter av typ Kriser och kransar»).

2. Fullföljda eller nästan fullföljda dikter. Opublicerade

Vid sorteringen får givetvis dessa det största intresset. Jag ger några exempel.

Signaren, en egenartad dikt från skaldens sista år, framvuxen ur fem skilda fasciklar: blad har fogats till blad och man har omsider suttit med en nästan fullföljd skapelse framför sig.

Vattnets gåvor, en lång dikt med flera varianter, tyvärr aldrig helt genomförd. Hittills har jag mött den på åtta skilda ställen. Pusselspelet har stundom varit fascinerande, såsom när man stött på ett viktigt blad, förrädiskt inblandat i en av sångerna »Till Molna». Motivet är icke originellt (människans liv i bild av en flod, vid vars strand olika åldrar upplever »vattnets gåvor»), men dikten har suggestiva avsnitt och är intressant som personligt dokument. F. ö. frågar man sig om inte en av dikterna i *Minnen från jorden* vuxit fram som ett led i detta motiv – »Gamling vid strömmen»:

Fiska den blanka forellen,
fiska medan strömmarna slå
och syner i vattnet blandas och gå.

Slutraden knyter an till huvudlinjen i den opublicerade dikten.

Lekaren och folkvisan. August Peterson anför i sin monografi (s. 412) en kort dikt »Folkvisan», som han säger vara tryckt i Stockholms Dagblad (den omtrycktes senare i *Syntaxupproret*). Tyvärr har varken Nils Molin eller jag kunnat återfinna dikten i denna tidning; däremot ligger flera manus med denna rubrik i samlingen. Emellertid utgör dikten endast ett brottstycke av en större skapelse i flera varianter, med upptakten »Spelman som med pipa gick . . .» (anslaget något varierat i olika manus). Dikten som hör till de märkliga i skaldens senare produktion, skildrar lekarens öde – stroferna om folkvisan är utbrutna ur detta större sammanhang och förlorar delvis sin bakgrund, om man icke känner detta. Motivet har tillkommit under det sena skede i Birger Sjöbergs liv, då han måste ha varit ytterligt osäker på sig själv. Åter och åter skriver han om sina opus, ofta med mycket små förändringar. Troligen har han vid något tillfälle gjort försöket att bryta ut några strofer till en fristående dikt. Hittills har jag hittat motivet på åtta ställen i samlingen från kapsel 38 till 251. Jag har publicerat dikten jämte kommentarer i DN 13.6.1971.

»Vresig fackla» med ramberättelse på prosa. I *Minnen från jorden* är dikten intagen, utan att ramberättelsen omnämnes. Emellertid står man inför ett intressant experiment från tiden efter *Kriser och kransar*. Om dikten varit det primära och prosaberättelsen skrivits efteråt eller om hela motivet varit planerat från början, är vanskligt att avgöra. I varje fall finns några rader ur

ramberättelsen skrivna på samma blad, där dikten (i den ena av dess två versioner) slutar.

Det hela är sagan om en fattig skald, som ger ut en diktsamling, enbart rymmande en enda dikt »Vresig fackla». Dikten får recensioner, recensenter kommer i luven på varann, insändare börjar dyka upp i tidningen, privatbrev från vänner och bekanta hopas i skaldens brevlåda. Omsider får han avsked från sin anställning, sätter in annons i spalten för platsökande; förläggaren refuserar hans böcker; till sist står en notis om hans bortgång att läsa i hans gamla tidning, som sentimentalt citerar en av hans egna dikter som slutvinjett.

I och för sig är berättelsen icke märklig. Den ger närmast intryck av ett stycke lek, en variant av Birger Sjöbergs berömda enmansshow, där han uppträdde i olika roller, talande med skilda röster. Men man erinrar sig, hur han ofta började slipa på ett manus och plötsligt kunde förvandla ett obetydligt utkast till ett konstverk. Bakgrunden till dikten är givetvis den kvävande ångesten under åren efter *Kriser och kransar*, förmodligen också minnen från tidigare presskritik. Brevkörden rymmer f. ö. ett giftigt angrepp på »allmänhetens» reaktioner inför dikt – folk pratar vitt och brett och förstår inte ett dugg!

I min nuvarande situation fascinerar ramberättelsen som bokstavligt pusselspel. Man stöter på den i de mest skilda sammanhang. Ett trettital blad ligger i kapseln »Minnen från jorden» (133–179) tillsammans med två versioner av dikten (av obekant anledning fördelade i två fasciklar, 146–147; någon form av ordnande förekommer icke). Andra blad har jag hittat på ytterligare nio skilda ställen i samlingen. Troligen kommer antalet att öka.⁵

Eftersom det är något av ett äventyr att följa denna berättelse genom samlingens olika fasciklar ger jag följande notiser om sicksackloppet. Det hela börjar på ett par blad i kapseln »Minnen från jorden»: »En ung författare, Eskil Troman . . .» etc. (146: 9–10), fortsätter sedan, mitt inne i en mening, till 319: 1 (kapsel »Diverse prosa»), går vidare 319: 3, tar plötsligt ett nytt språng, åter mitt inne i en mening, till 147: 4 (alltså »Minnen från jorden») men känner sig inte hemma utan återvänder till 319, nu blad nr 2. Så tillbaka till »Minnen från jorden», denna gång varaktigare: 146: 12+13+14+11. Så följer själva dikten 146: 1–3, på sista bladet med upptakt till en recension som fortsätter 146: 15–16, 147: 3 146: 17. Härefter ny recension 146: 20 och därpå en lucka som jag ännu icke lyckats fylla – men det går nog!

Vidare klippen ur insändarspalten, vilka råkat hamna på andra håll, splittrade i kapslar ganska långt från varandra: 278: 84–88 och 529: 60–71. (Resp. kapsel »Prosa från Kriser och kransar-tiden» och den osorterade delen av

⁵ Redan i min bok *Lilla Paris undergång* (1960) hade jag observerat ramberättelsen i fyra av dessa fragment utanför kapseln *Minnen från jorden* (s. 371 not 9). Det var min avsikt att göra ett särskilt kapitelavsnitt om temat, men

jag nödgades avstå av utrymmesskal och »inmutade» det i en sammanfattande not. Senare har Staffan Björck tagit upp temat från andra utgångspunkter i studien »Sångaren och plågan» (BSS 1966).

samlingen.) I sistnämnda avsnitt ingår också klipp ur »Familjenytt», platsannonser m. m.

Privatbrevet till skalden Troman har också hamnat i kapsel 278: 80–83 samt 89–90, dock med undantag av fortsättningen på blad 278: 80, som återfinnes i kapsel »Diverse prosa» (320: 2).⁶

Ibland kompenseras dylikt läggspel genom mötet med en dittills okänd intressant dikt på ett enda blad! Ett exempel är *Ödslig väntsäl*, speglade temat ensamhet i ett helt annat känsloläge än det man möter i den kända dikten »I ditt allvars famn» (243: 1). Båda är från mitten av 20-talet, då Birger Sjöberg flydde in i ensamheten och tillika kände skräck för den.

3. Kända dikter, som får ett nytt ansikte

Allteftersom xerox-kopiorna samlas i skilda pärmar, visar det sig, att vissa postumt publicerade opus måste ha haft ett annat utseende i Birger Sjöbergs manus. Orsaken är vanligen manuskriptets splittring eller sammanblandningen av skilda varianter.

Detta gäller flera av dikterna i *Minnen från jorden*. »Cafémusiken spelar Ave Maria» (rubriken inom klammer)⁷ är i själva verket endast första hälften av en dubbelt så lång dikt, vars senare del ligger i den kapsel med Fridadikter, som Peterson givit benämningen »indirekta motiv» (348–371). Denna senare hälft är genomförd på ett sätt som klart fullföljer upptakten. Papperssorten är densamma (348: 7).

När Nils Molin gjorde sin omredigering av *Minnen från jorden* kunde han inte finna manuskriptet till dikten »Att klarhet hitta i tidens frågor». Han konstaterade saken i ett brev till mig den 19.2.1958.⁸ Inte heller jag hade lyckats finna förlagan. Först på senare år har jag börjat ana, att man står inför en tämligen godtycklig utbrytning av några strofer i en längre dikt »Ock hvem har mod att i kvitter sitta . . .», troligen skriven 1925 men publicerad först i BSS 1970.⁹ Manuskriptet har ett par överkorsade strofer, vilka utgivaren tagit upp och flätat samman med två icke överkorsade. Jag har jämfört med dikten i *Minnen från jorden* och funnit full överensstämmelse ord för ord. F. ö. tycks ingreppet ha rönt uppskattning. I utgivarens version lästes dikten i radio och har sedan fått ytterligare spridning genom antologien *Dagens dikt* (1957).

I samma antologi möter man också ett annat opus ur *Minnen från jorden*: »Åh ironi . . .» Även här är det fråga om fragment av ett större helt. I

⁶ En lätt avvikande fragmentarisk variant finnes i 146: 7+8 med direkt fortsättning 529: 72+73; sedan slut. – En annan fragmentarisk variant finnes, ehuru ej i följd, i 81: 1+2+3 (kapseln »Birger Sjöberg om sitt författarskap. 3. Vidundrets röst»). I ett radio-program julen 1971 gjorde jag ett försök att rekonstruera ramberättelse och dikt, med olika röster. Jag hoppas kunna återkomma.

⁷ I manuskriptet är rubriken skriven med blyerts av annan hand än Birger Sjöbergs; jag

gissar August Petersons. Nils Molin har i revisionen 1963 ändrat till »Musiken spelar Ave Maria», en ändring som inte är fullt lycklig, eftersom diktens själva tema är att »Ave Maria» framföres i kaféets världsliga miljö.

⁸ Kopia av Molins brev finns i Birger Sjöbergs samling, Göteborgs UB.

⁹ I min uppsats »Birger Sjöberg och idyllkritiken i Clarté», s. 135 f. (Manus 529: 22–26.)

»Drömmeriidkarna» har Ungkarl grå en replik, där han fränt nedvärderar ironiens roll i människolivet: den nyss berörda dikten. Men han får omedelbart svar av Niklas: »Bra! Vackert ord! (— —) Jag ämnar ändå hylla denna krake som heter Nej . . .» Varpå följer ett temperamentsfullt försvar för ironien. Detta har emellertid fått sin plats i en annan postum utgåva, *Syntaxupproret*. Redaktören har i sin kommentar observerat sambandet med dikten »Åh, ironi» och menar, att det är fråga om »en variation». Snarare skulle jag tro, att man har ett exempel på skaldens typiska kastningar mellan »ja-ord» och »mot-ord» (en struken rubrik lyder »Motsäges flod») — och därmed också hans benägenhet att dela upp sitt diktarjag i olika roller.¹

»Borddansen» — eller »*Spiritistisk seance*» — är ett tema som uppträder i ett antal diktmanuskript från mitten av 20-talet, förrådiskt flätade i varann inom olika fasciklar. August Peterson citerade i följd fyra strofer ur 271, tydligen i den tron, att han framför sig hade en sammanhängande dikt. Vad han fick ut av det hela var, att skaldens inställning till spiritismen måste ha varit ambivalent. »Vad som blivit bestående är situationens komik» (s. 340 ff.). Utgivaren av *Syntaxupproret*² övertog Petersons citat, dock med ett par omkastningar i ordningsföljden och med tillägg av ett par strofer ur fascikel 38. Jag minns, att jag vårvintern 1956 hörde denna dikt läsas mycket suggestivt och blev fascinerad. Man förstod kanske inte situation och händelseförlopp men vissa repliker ringde i ens öra och man fick intryck av ett snabbt utkast, ännu fragmentariskt och med luckor i utförandet.

Bilden blir en annan, när man har kopiorna av manuskripten framför sig — bl. a. med tillägg från ytterligare två fasciklar. Man kan treva sig fram, breda ut bladen, göra jämförelser i fråga om stavning och notiser om papperssort. Antalet kopior är sammanlagt 14 (varav 2 är fram- och baksida på samma blad), men de härrör tydligt och klart från *tre skilda opus!* Ett är endast ett fragment, skrivet med gammalstavning på två »matsedlar» av den typ Birger Sjöberg använde 1924 och 1925. Innehåll: ett sällskap runt det magiska bordet samt ett par repliker. Kanske jag hittar fortsättningen på något helt oväntat ställe; kanhända också att försöket avbrutits. — De två övriga utkasterna är emellertid i det närmaste fullföljda dikter på olika papperssort och med olika stavning. I den ena (konsekvent gammalstavning) förmedlar bordet en död »glädjeflickas» röst; hennes »sjukdom» sitter i hjärtat, hon har aldrig lärt sig stava ordet »lska». Den andra dikten (konsekvent nystavning) skildrar två engelska föräldrar som under seansen möter sin son, stupad i Flandern under första världskriget. Säkerligen har diktaren här fått impulsen från Oliver Lodge's berömda bok *Raymond eller Livet och döden*. (Sv. övers. 1921.)

»Komik» har jag inte kunnat finna i något av dessa opus; däremot hade Birger Sjöberg gycklat med spiritismen i kåserier åtskilliga år tidigare. Nu är tonen allvarlig. Han står inför två temata, där han är djupt engagerad: »ett liv

¹ Manus resp. 165: 1-6, 254: 62 och 41: 96.

² Utgåvan 1955. I den omarbetade utgåvan 1965 är dikten utesluten.

efter detta?» och världskriget. Samtidigt experimenterar han stilistiskt: bordets innehållstyngda ordknappa svar ställes i skarp kontrast till ängsliga eller nyfikna frågor från seansens deltagare. Särskilt den sistnämnda dikten hade man gärna velat se färdigslipad – så som man vet att Birger Sjöberg kunde förvandla snabba utkast till stor konst.³

Ytterligare exempel på hur manuskripten förändrar dikter som man känner i tryck – bl. a. *Förvandling* och *Syntaxupproret* – kunde anföras men skulle spränga ramen för denna uppsats. Jag hoppas få återkomma med stöd i faksimiltryck.

4. *Brottstycken*

Ett flertal av de pärmar som så småningom samlas och växer i mina hyllor, kommer förmodligen icke att rymma annat än brottstycken – fragment med varianter på 2, 5, 20 blad, – men aldrig någon färdig skapelse. Antingen har diktaren avbrutit arbetet eller har bladen förkommit. Men nära 10 000 blad återstår att gå igenom och fragmenten kan kompletteras.

Stundom är dessa ofullbordade skapelser intressanta och gripande. Jag anför några exempel.

Ganska länge hade jag suttit inför upptakten till en dikt med temat »I tunga år vi dansade för landstormens beklädnad» och med en åter och åter itererad versrad: »Vaggande rörelse, böljande rörelse var på modet då . . .» Orden växlar något i de mängder av blad jag mött, vardera vanligen en kvartosida. Birger Sjöberg är inne i ett av de skeden då han inte ändrar genom att stryka, skriva över, stryka igen etc. I stället slösar han med tid och papper, tar ideligen nya ark, varianter samlas, ofta med obetydliga skillnader. Av stavningen att döma är dikten från mitten av 20-talet. Man lägger resignerande bladen i en pärm – tills man plötsligt märker, att de direkt hör samman med andra på samma papperssort men till synes med ett helt annat motiv: pansarfartyg, krevader, skepp som sjunker, döda som föres bort av vågorna – »vaggande rörelse, böljande rörelse». Eller gamla föräldrar i skilda länder, tröstlöst vaggande sina huvuden. »Var på modet då.» Skall jag hitta mera av dikten? I varje fall är det tydligt, att dess tema är Skagerackslaget 1916 – en skakande upplevelse för Birger Sjöberg liksom för Selma Lagerlöf.

Eller man kan välja temat »Framför boklådsfönstret». Rubriker och diktanslag växlar men situationen är densamma: skalden framför fönstret fyllt av andra diktares böcker och porträtt. Reflexioner, medkänsla, främlingskap, stundom irritation. Ingen färdig dikt – hittills – men en underlig spridning av fragmenten: de finns inom Fridalyriken, inom kapslarna »Varjehanda dikter från 20-talet», »Dikter av typ Kriser och kransar», »Birger Sjöberg om sitt författarskap» etc. – därtill prosa: ett romankapitel från 20-talet med titeln

³ I ett radioprogram julen 1974 har jag citerat och kommenterat de båda dikterna. Jag återkommer.

»Martyrerna». Eftersom några diktare även var recensenter, är gränsen flytande till ett annat tema: »Birger Sjöberg och kritiken». Kanske kan det hela fylla en kapsel med inläggande fasciklar.

Andra brottstycken är: temat stjärnan och öknen, resan tillbaka till ungdomen, mannens möte med den yngling som en gång varit han själv etc.

Härmed föres jag över till angränsande problem av större räckvidd: samlandet av både genomförda dikter och brottstycken i *motivkretsar* med kronologisk uppdelning (delvis kapslar jämte underavdelningar i fasciklar). Temat »Döden» skulle kräva flera kapslar från skilda perioder. Likaså temat »Kriget» med början tidigt på tiotalet men med flertalet manus från 20-talet. »Idyllen» är en fråga som fr. o. m. 20-talets mitt ivrigt upptar Birger Sjöberg, ofta i konstellationen »Idyll och politik». – Detta enbart exempel. En dylik uppdelning förutsätter återställandet av så många dikter och större fragment som möjligt.

Dubbelkopior. Minnen från jorden och Syntaxupproret

En fördel med de lätt framställda xerox-bladen är att man relativt billigt gör dubbelkopior av ett manuskript. Det kan vara önskvärt i många fall, särskilt när det gäller *Minnen från jorden* och *Syntaxupproret*. Båda innehåller märkliga dikter. Man får räkna med att de kommer att citeras av forskningen och införas i antologier. I bägge fallen är det önskvärt, att manuskripten finns till hands för kontroll – i vissa fall också för jämförelse med varianter och strukna ställen.

Jag har, när detta skrives, sammanställt xerox-kopior av båda dessa utgåvor i kapslar med underordnade fasciklar och en bifogad kommentar. Att arbetet skulle bli tidsödande i fråga om *Syntaxupproret* – vars blad är sammanställda från skilda håll – var att vänta. Egendomligare är faktiskt situationen, när man kommer till *Minnen från jorden*. Redan i Petersons sortering fanns en kapsel med denna rubrik, ehuru många dikter och blad saknades och andra hamnat där utan att höra dit. Nils Molin överförde senare ett flertal blad till kapseln, förut utspridda på andra håll. Emellertid återstod efter Molins arbete alltså vissa luckor eller andra problem, som här i det föregående berörts. Fortfarande söker jag t. ex. manuskriptet till senare hälften av dikten »Till livets slut jag kommer att förfäras . . .» och hoppas hitta det bland det myller av Fridamotiv, som jag ännu inte gått igenom.

En xerox-kopierad sammanställning av de båda nyssnämnda utgåvorna samt av *Fridas tredje bok*, som jag i föreliggande sammanhang ännu inte börjat arbeta med, erbjuder avsevärd tidsvinst åt dem som önskar citera och analysera.

Som förut nämnts är emellertid dessa utgåvor potpurrier med dikter axplockade av utgivaren från skilda sammanhang och tidpunkter. I *Minnen från jorden* finns ett flertal Fridadikter; man vill gärna ha dem tillbaka till ett par planerade kapslar med Fridamotiv. (Fridadiktningens framväxande blir ett fascinerande kapitel för kommande forskning.) Eller andra exempel: ett tiotal dikter i *Syntaxupproret* tillhör planen »Drömmeriidkarna». Båda dessa utgåvor rymmer också dikter, skrivna för planen »Skaldekonungen Gustafsson», »Sånger till Molna» etc.

Dubbelkopiorna medför, att man kan lägga samma manus på skilda håll. Man kan samla manuskripten till de postuma utgåvorna i särskilda kapslar och placera dubbelkopior i det sammanhang, där de egentligen hör hemma.

»Drömmeriidkarna» och »Skaldekonungen Gustafsson»

Birger Sjöberg diktade gärna under mask – jag har tidigare berört saken (s. 61). Det f. n. något utslitna ordet »role-playing» eller »role-taking» skulle i viss mån kunna tillämpas på honom. Han var Fridas vän i kryddboden i tusen och en fantasilekar. Han kunde spjälka upp sitt sammansatta jag i tre olika figurer som var och en var han själv och talade ur hans eget innersta: den blåögde drömmaren »Niklas», den bittre grubblaren »Ungkarl grå», den fryntlige goddagspilten »Rödin», alltså de tre herrarna vid stambordet, ur vilkas replikskiften dikter springer fram, lagda i munnen på den ene eller den andre, avpassade efter vederbörandes temperament eller det skikt i skaldens själ som här sökte sig uttryck. »Drömmeriidkarna» kallade han planen, vars titelblad pryddligt finns utskrivet på ett kvartoark med underrubriken »Tankebloss och ordkransar tända och lindade af Ungkarl grå jämte Nicklas och Rödin.» (281: 12) Under ett år sysslade Birger Sjöberg med planen, skrev dikter och prosaingresser, särskilt i början under intensiv optimism. »Ingen annan i Sverige och troligen icke heller någon annanstans utkommen bok är lagd på detta sätt», noterar han på ett blad, där planen i korthet skisseras. (347: 5. Jfr Peterson s. 319. – Stavningen av Niklas/Nicklas vacklar.)

Det är tydligt att det varit själva rollerna som fascinerat, den möjlighet de erbjöd honom att vara sig själv i skilda varianter, var för sig äkta. Vanligen är det prosareplikerna i början av resp. dikt, som anger temat och talar om i vilkens mun dikten är lagd. Några gånger låter han emellertid hela replikskiftet ta lyrisk gestalt. Jag anför ett exempel, mig veterligen aldrig publicerat.

Niklas

När sinnet grånar
blir jorden kall.
När drömmen blånar,
blånar, bländar världen all.

Nyss jag kunde märka
efter timmar bitter,
att en syn vill stiga på ett rosigt skämt.
Jorden blef en lärka
på hvars rygg jag sitter
leende i sinnet och bedårad jämt.

Ungkarl grå

Hvem har väl mod att med kvitter sitta
bland brända byar och lik som titta.
På en programsky förtviflan står
med knäppta händer och röda sår.

Att söka klarhet – Ni vilda frågor . . .
Försök frisera de yra lågor
och fläta fan i hans röda hår! . . .
Jag fräser äckel: jag går, jag går

Rödin

Gossar, maten kallnar, flickan vinkar söt i dörren. Titt!
Mitt är lifvet, min är lyckan.
 Rosig kind i rött och hvitt
Ljufva dufva
lilla drufva
lilla ljufva stund
Starka pulsar . . .

[254: 7–8]

Därmed är sidan slutskriven; någon fortsättning har jag inte kunnat hitta. De tre rollerna är här antydda – snabba konkretioner av skilda stämningar. I sin publicerade produktion hade Birger Sjöberg hittills aldrig framträtt i jagdikter med öppet visir. Mycket fanns inbyggt i Fridalyriken, men i fiktiv förklädnad, gärna parodisk. Mycket – även av det ömtåligaste i hans väsen – fanns förvisso i Kvartetten, men inflätat i scener som Cellos duster med Blamageguden, fondmäklare Ankers nervösa ängslan, den infernaliska symboliken »Svan på lugnt vatten» m. m. De naket personliga dikterna låg kvar i Birger Sjöbergs skrivbordslådor.

Drömmeriidkarnas masker erbjöd honom möjlighet att på ett annat sätt än förr ge sig själv i dikt, icke minst att ge det splittrade i sitt väsen i dramatiska kontraster. Under många år hade han firat triumfer med sin enmansteater i vänkretsen: talat med olika stämmor, gjort olika karaktärer levande genom gester och beteenden. Det är något av detta, som han nu söker fläta in i sin diktning. Han har möjlighet att ge sig själv på ett annat sätt än förr. Samtidigt är skaparglädjen och ärelystnaden hela tiden levande. Ingen i Sverige och förmodligen ingen i världen har åstadkommit något liknande!

I den blåögde Niklas' mun kan han lägga en dikt med anslaget:

Gud tröste mig, min flicka kär
om du en dag skall glömma

att jag ett barn i lifvet är
som blifvit dömt att drömma . . .

(254:61)

Och med en fortsättning som i en av varianterna lyder:

Håll mig i handen,
oro jag känner.
Håll mig i handen,
vrede mig bränner.
Håll mig till bröstet, till trösten.

(40:28)

Dikten (anförd i *Syntaxupproret*, 1965) hade i manuskriptet som bakgrund ett replikskifte mellan de tre herrarna:

Ungkarl grå:

För vek för kvinnan, Niklas. För vek för den i silkespapper dolda dolken.

Rödin:

Absolut, absolut. Pim, pam, pom.

Niklas:

Jag skall bedja henne inte glömma att . . .

Rödin:

Vadå, vadå?

Niklas:

Det behåller jag innanför västen

[254:61, Dikten följer.]⁴

Lika betecknande är, att *Blå visa* lägges i Niklas mun: drömmen om hur modern en gång skall ta emot sonen på den lyckliga stranden bortom döden.⁵

Ungkarl grå å andra sidan står för den ohyggligt bittra dikten om »de grymma minnena» eller den beskt ironiska uppgörelsen med reklamen för läkemedel: »Hjälper för ångest. Ohoj».⁶

Märkligt nog tycks Birger Sjöberg inte ha känt sig särdeles inspirerad till dikter av typ Rödin. Enligt prosakaraktistikerna skulle Rödin vara utåtvänd, praktisk, godmodig, samtidigt naturälskare och svag för god mat; ett stänk av Karl Ludvig finns i porträttet. Men de dikter, som han står för, är korta och fragmentariska. Jag kan endast erinra mig en längre genomförd dikt, som Birger Sjöberg åtminstone vid någon tidpunkt tänkt sig lagd i hans mun nämligen »Detta hus jag lämna skall», en dikt som lika gärna kunde varit lagd i munnen på Ungkarl grå: den praktiske och beställsamme Rödin håller på att bli färdig med sitt eget nybyggda hus – och överraskas av framtidsperspektivet döden.⁷

⁴ Manuset som ligger splittrat i tre fasciklar (254:61, 248:32, 253:6 samt en variant 40:28), har sammanställts i *Syntaxupproret* 1965; prosaingressen är omstuvad.

⁵ Likaså splittrat manus: 253:7–8 och 209:4. Jfr *Syntaxupproret*.

⁶ Båda publicerade i *Syntaxupproret*, diskutabelt. Manuset splittrade: dels 248:33, 249:91, 243:67, dels 258:1–7 och 39:14–16.

⁷ Dikten återgiven med ett flertal inadvertenser i *Syntaxupproret*. Ms 256:1–9.

Någon gång kan Rödin-motivet glida in i ganska egendomliga banor, såsom i ett diktfragment där den eljest godmodiga och okomplicerade figuren blivit irriterad av medgästerna på ett större kalas och – såsom han senare berättar – »hämnades genom att se dem nakna». Det hela blir ett makabert spektakel, där avklädda figurer mer eller mindre kommer i blickpunkten – med en ung bedårande flicka i centrum. (254: 33.)

Hittills har jag hittat manus till »Drömmeriidkarna» på ett tjugotal skilda ställen i samlingen och jag gissar att flera återstår. Det kan vara fullföljda dikter. Det kan också vara prosarepliker med begynnelse-raderna till en icke fullbordad dikt – eller enbart replikskiftena. I några fall föres de tre herrarna i kontakt med två damer: »Impertinenta» eller »Sopranen», varvid den moderna kvinnan kommer in i sammanhanget. – Peterson har i sin biografi meddelat ett antal exempel, tyvärr med egendomliga missuppfattningar och feltolkningar (s. 318–338). Det vore önskvärt, att hela planen omsider kunde publiceras i ostympat och icke förvrängt skick. Det är dock fråga om en idé som höll Birger Sjöberg fången i ett års tid och som han även senare tycks ha lekt med.⁸ Någon populär utgåva kan det aldrig bli fråga om; flertalet dikter är ju kända, fransett ingresser och roller. Å andra sidan erbjuder detta myller av planritningar, utkast, fragment och genomförda dikter ett märkligt skådespel och ett vittnesbörd om en genial idé. Det hela är ett verk av Birger Sjöbergs sällsamma fantasi – tyvärr ofullbordat.

Man frågar sig, varför han omsider avbröt. Ett skäl kan vara, att rollerna Ungkarl grå och Niklas gärna ville glida över i varann; de hade alltför mycket gemensamt. (Manusen vittnar ibland om tvekan vem som skall bli diktens språkrör.) Samtidigt tycks de rätta »Rödistämningarna» icke ha velat infinna sig. Vad tiden led, dök även konkurrerande planer upp som inte lät sig infogas i samtalen kring krogbordet. »Ekumenen» – senare »Konferensman» – började väl leka Birger Sjöberg i hågen redan sensommaren eller hösten 1925; minnena från hemstad och ungdom lockade (jfr Peterson, s. 339); han försökte sig på att skriva noveller och deltog i en pristävlan (jfr Tunving i BSS 1963, s. 143 ff.) etc. I varje fall har han under våren och sommaren 1926 alltmer tappat lusten för den originella plan som året före intensivt fascinerade honom och som om den genomförts – analogt med Fridamotivet – hade kunnat bli en av våra mest originella diktsamlingar.

»Ur skaldekonungen Gustafssons papper»

Emellertid fortsätter Birger Sjöberg att dikta under mask, forma fiktionsjag av olika typ. Det sista försöket han gör att på detta sätt sammanföra ett flertal

⁸ Ett par dikter i planen är skrivna med ny-stavning, dock icke konsekvent genomförd (Niklas' *Blå visa* och replikskiftet om ironien;

jfr ovan s. 68 ff.). Papper och piktur tyder på tillkomstdatum efter sommaren 1926.

dikter, knutna till en roll, är »Gustafsson-planen», troligen från hösten 1927, men kanske påbörjad något tidigare och avbruten något senare. I varje fall är det under veckorna kring årsskiftet 1927–28 som några dikter tryckes, dels i GHT (julnumret) med underrubriken »Ur Gustafssons blå häften», dels i BVT (8.1 och 29.1.1928) med underrubriken »Från Gustafssons vandring».⁹ Dessa tillhör en samling på ett 80-tal manusblad med gemensamt tema: en psykiskt rubbad individ som går omkring och säljer dikter och är gripen av storhetsvansinne: han tror sig vara skaldernas konung, fallen från stjärnan Elmira ned i den tunga jordiska existensen.

Jag skrev om motivet i SLT 1956,¹ men har sedan dess fått perspektivet avsevärt vidgat. Som vanligt ligger bladen splittrade; samma manus kan vara utspritt på fyra-fem skilda ställen. Alltjämt räknar jag med att hitta fler blad, men kan redan nu konstatera, att de sammanställda utgör ett säreget och ganska enhetligt opus av Birger Sjöberg, tillkommet året efter *Kriser och kransar* och klart influerat av det mottagande i pressen som diktsamlingen rönt.

Kritiken hade varit blandad. Det är ingen svårighet att välja ut positiva omdömen, men det starkaste intrycket – särskilt när man läser Susanne Frennbergs utmärkta sammanställning av referat och citat² – ger de tvärsäkra nedvärderingarna och beklagandena, i första hand riktade mot dikternas form men samtidigt också försåtligt mot författarens person: »Brustenhet och förvirring», »halvkvävda rosslingar ur en rikt utrustad men trasig och olycklig människas inre», »feberfantasier på knagglig vers», »själskris och sinnesskymning» – då och då också slagordet »pekoral». Med kännedom om Birger Sjöbergs hudlösa känslighet anar man hur djupt dylika omdömen skulle träffa. I brev och personliga anteckningar berättar han ibland om rykten, att han skulle vara intagen på hospital!

Härtill kom att boken försäljningsmässigt blev ett misslyckande. Sjöberg, som lämnat sin plats i tidningen, har snart fått ekonomiska bekymmer. I ett par brev till bröderna försommaren 1927 framkastade han »en hemsk plan»: att börja sälja dikter »lösa», anpassa sig »efter dagens marknad», och måhända vara hänvisad att för framtiden leva på sådana »styckeverk».³

Mitt i de svåra depressioner, som ansätter Birger Sjöberg de sista åren av hans liv, kan emellertid hans gamla leklust vakna, bl. a. tendensen att föra över konflikter och förtvivlan på ett fristående fiktionsjag – en mask eller roll, som inte alls är han själv och ändå han själv. Under femton år och mera hade han odlat denna besvärjelseprocess i lekarna med Fridas vän, biträdet i kryddboden, lekar där två ångestkällor i hans liv: det erotiska nederlaget

⁹ Resp. dikter är dels *Drömmarens räddning* och *Naivitetens blomma*, dels *Hännarkväde* och *Konsekvensen*.

¹ Omtryckt i *Synpunkter på Birger Sjöberg*. Red. av L. H. Tunving 1966.

² »Birger Sjöbergs andra genombrott. Kriser

och kransar och kritiken» (BSS 1965, s. 114–135).

³ Jag hänvisar till min ovan berörda uppsats om »Skaldekonungen Gustafsson», där sammanhanget utförligare är redovisat.

och den pinande känslan av egen halvbildning, förvandlades till godmodig ironi och Grönköpingsidyll. Gustafssonfiktionen blir något liknande, men utan idyll och komik, en mask som motsvarar kritikernas anspelningar: en rubbad människa, som skriver förvirrade pekoralistiska dikter.

Rollen ger Birger Sjöberg fria händer. Det är en sinnesrubbad som talar. Skalden behöver inte maskera de tendenser i dylik riktning som han anar – eller tror sig ana – i sitt väsen. Han kan också släppa loss hatet mot den däste borgaren eller den högt bildade recensenten. F.ö. kan han ta skällsordet »pekorala» med ro. Gustafsson har ingen skolutbildning. Fritt fram för pekoralen!

Planen ger ett intressant bidrag till Birger Sjöbergs profil och därtill några fascinerande dikter. Märkligast kanske är »Syntaxupproret», aldrig helt fullbordad och vansklig att ställa samman, så som diktaren själv planerat den. Den har underrubriken »Ur Gustafssons stjärnskrifter» (utelämnad i Staffan Larssons utgåva) samt därunder en påbörjad men överkorsad prosaingress i skaldekonungens stil: »Den här biten skrev jag en gång.» Liksom flera andra utkast i cykeln har dikten direkt anspelning på ställen i presskritiken; i tre skilda recensioner åberopades »syntaxens» krav. Det förefaller, som om dikten velat spegla det ögonblick i skaldekonungens liv, då något brast inom honom, då språkets vanliga ord och satsar icke längre räckte till för att uttrycka vad han upplevt.⁴

Närmast förestående uppgifter

Från lyriken efter 1923 har jag under de senaste månaderna övergått till Birger Sjöbergs tidigare poesi – än så länge endast i form av en snabb allmän orientering. Jag har hunnit med en preliminär genomgång av kapseln »Varje-handa dikter 1. Från 1910-talet» (28–36) samt en stadig volym ägnad Fridalyrik, av Peterson ursprungligen rubricerad »Opublicerade Fridadikter och prosautkast. Indirekta motiv» (348–371); i bibliotekets nuvarande innehållsöversikt har den enbart beteckningen »Opublicerade Fridamotiv» (s. 29).

En sak är tydlig redan vid en snabb genomgång: begreppet »indirekta motiv» är farligt tänjbart. Med god vilja kan man hävda att alla Birger Sjöbergs kärleksdikter *indirekt* har samband med Fridadrommerierna. Eller att all hans naturlyrik, all hans dödslängtan, alla hans utbrott av svärmod har liknande associationer. Ja rentav, att de många musketörmotiven – eller andra lekar i Dumas' anda – är varianter av »På Richelieus' tid». I själva verket blir

⁴ Dikten är som bekant återgiven i Staffan Larssons utgåva *Syntaxupproret*, vad jag förstår på ett delvis missvisande sätt. Jfr min nyss berörda uppsats om »Skaldekonungen Gus-

tafsson» (SLT 1956, s. 106 ff.) samt en artikel i DN 21.3.1971, där jag sökt rekonstruera dikten.

gränsen omöjlig att dra. Gång på gång sitter man undrande inför dikter i denna kapsel: är detta ett »Fridamotiv»?

Går man sedan till kapseln med »varjehanda dikter» från tio-talet, möter man liknande kärleksdikter, naturstämningar, Dumas-motiv etc. även där, ehuru utan anspråk på att vara »indirekt» Fridalyrik.

Jag tror, att hela denna indelning måste brytas upp. Endast ett fåtal dikter kan indirekt föras till Fridakretsen: sådana där man förnimmer åtminstone något av stämningen i Fridas stad, med kryddboden, expediten, de typiska replikväxlingarna, småstadens blandning av Grönköpingsatmosfär och förtrollande idyll etc. Resten av dikterna har större släktskap med dem man möter i den nyssnämnda samlingen »varjehanda», f. ö. ett rikt urval där skilda grupperingsprinciper kan diskuteras.

En särskild fråga blir givetvis, var man skall placera den lyrik som har »Karin» till centrum och därmed de upplevelser som är ursprunget till Frida-fantasierna. Emellertid ligger dessa motiv utspridda. Ett par finns här, bl. a. »Karins ögon» (360: 1), och kan ju motivera beteckningen »indirekta». Andra finns i kapseln »Ungdomsvers» (45–49), i »Dikter» (180–227), i samlingens osorterade del etc. Självfallet bör de samlas i en särskild fascikel. Fråga är, vart man då skall hänföra de utkast eller fragment på prosa som nära hör samman med dessa dikter – men som å andra sidan knyter an till flera novellmanuskript, förbundna med Cellos berättelse om sitt olycksaliga frieri i »Kvartetten». Dessa noveller ligger f. n. i kapseln »Kvartetten som sprängdes» (302–311) och försvarar sin plats där. Förmodligen blir det lämpligast att föra ett antal korta och tydligt biografiska prosautkast till en fascikel med rubriken »Karin», där även lyriken är samlad och där en hänvisning till novellerna i Kvartettenkapseln kan införas.⁵

Hur man skall disponera resten av diktmanuskript från tiden före 1923 synes mig ännu osäkert. Att Frida-motiven skall samlas i två eller tre kapslar är uppenbart. Här finns f. ö. åtskilligt att lägga till från samlingens osorterade del. Grupperingen av övriga dikter är mera osäker. En kronologisk uppdelning i några längre perioder förefaller tänkbar – vilket även gäller Fridadikterna. (Det är egendomligt, att inga försök gjorts i den riktningen inom den hittillsvarande sorteringen, frånsatt viss gränsdragning mellan 10-tal, 20-tal och »ungdomsvers»). Beträffande motiven kan man följa den gruppering som Peterson delvis genomför: naturlyrik, kärlekslyrik etc., samt givetvis temat döden, vilket genomlöper skaldens hela produktion och kräver skilda fasciklar under skilda perioder. Ganska tacksamt vore det även att sammanföra alla de dikter och utkast, som inspirerats av Birger Sjöbergs Dumas-läsning och som inte enbart har de tillfälliga impulsernas karaktär. Kapitlet i »Kvartetten» om de tre pojkarnas musketöräventyr på isen har säkerligen djupdimensioner.⁶

⁵ Jag hänvisar i övrigt till min studie »Det fatala frieriet» (BSS 1962), där flertalet av dessa dikter och prosautkast är publicerade.

⁶ Jfr Ingemar Wizelius' artikel »ty livet ettrigt är och värjgång vimlar», D.N. 22.4. 1972.

Andra motivlinjer, som det vore lockande att följa i Birger Sjöbergs dikt före debuten, betingas av det faktum att så många av hans kända dikter från 20-talet varit förberedda under många år, stundom i ett myller av varianter och utkast. Sorteringen av manuskripten skulle här kunna underlätta kommande forskning.

På en väsentlig punkt skiljer sig de tidigare dikterna i samlingen från dem under 20-talet: antalet sprängda manus är väsentligt mindre. Den som ideligen brytt sin hjärna med att lägga pussel med blad från den senare perioden, blir angenämt överraskad, när han bland 10-talsmanuskripten åter och åter hittar färdiga dikter med bladen i ordningsföljd, f. ö. många som hittills varit obekanta.

Jag inskränker mig här till dessa preliminära iakttagelser och hoppas kunna återkomma med en utförligare redovisning.

Sistnämnda förhoppning gäller också genomgången av de fyra kapslar som bär beteckningen »Birger Sjöberg om sitt författarskap» (54 t. o. m. 89) och från vilka en mängd blad råkat hamna även på andra håll i samlingen. Förvirringen ter sig här, med några undantag, hopplös, och man kommer troligen icke längre än till ett antal fragment. Emellertid vill jag gärna ge mig in på denna uppgift samtidigt med genomgången av den tidigare lyriken. Mitt i all oredan har dessa bekännelser från sista skedet i Birger Sjöbergs liv mycket att säga om hans skapande.

Beträffande diktarens prosa, kan jag hänvisa till det sorteringsarbete, som inletts av Lars Helge Tunving och Ingemar Wizelius och som närmast gäller romanutkastet från 20-talet.⁷ Jag är mycken tack skyldig dessa forskare, som givit mig viktiga råd och upplysningar inom min sektion av arbetet.

Mycket återstår i sorteringsarbetet. Kapseln »Ungdomsvers. Tillfällighetsvers» (45–53) måste vidgas till att även omfatta prosa och f. ö. åtskillig lyrik som nu ligger utspridd på andra håll. Mängder av noveller, prosafragment, journalistik etc. kommer att kräva arbete. Kapslarna »Självbiografiskt» och »Biografiskt» kan väsentligt utökas. Genomgående måste man därvid räkna med den 1953 ännu osorterade delen av samlingen, alltså endast preliminärt sammanlagd och förtecknad (fasc. 522–552). Brevet har ordnats av Nils Molin, men även här återstår mycket.

En viktig uppgift under sorteringsarbetet är givetvis försöken till datering; det är nämligen endast i undantagsfall som Birger Sjöberg anger datum i sina opus. Man kommer ett stycke med ledning av papperssort, stavning, känedom om manuskriptens tillkomst i ett visst sammanhang etc., men även en pikturundersökning behövs. Det är därför man med förväntan hälsar det försök i denna riktning, som 1973 inleddes av Saga-Marianne Norlén och Teut Wallner. Till deras arbete återkommer jag i recensionsavdelningen.

⁷ Berättelsen »Provinspetter» från mitten av 1920-talet har rekonstruerats och publicerats av Tunving och Wizelius i BSS 1970.

Perspektiv

Såsom framgår av denna redogörelse, kan en uppbyggnad och omsortering av Birger Sjöbergs samling knappast undvikas. Man behöver ett flertal helt nya kapslar och fasciklar. I den mån de nuvarande kan bevaras – t. ex. »Biografiskt», »Självbiografiskt», romanutkast från 20-talet – måste de ordnas annorlunda än hittills och kan delvis byggas ut med rikligt nytt material.

Efter närmare tre års arbete är jag övertygad om att en dylik omsortering är möjlig – med hjälp av xerox-kopior. Det är f. ö. tillrådligt att hela samlingen tills vidare sorteras i kopior, kanske med undantag för den mängd blad som endast rymmer korta intetsägande fragment. Dessa blad kan samlas i några särskilda kapslar med underavdelningar.

Först när en dylik uppdelning av samlingen är genomförd och helst prövad under några år, kunde man våga sig på originalmanuskripten. Medan sammanförandet av fasciklar vanligen är relativt enkelt, erbjuder sig gärna flera alternativ när det gäller att ordna fasciklarna i kapslar. Detta borde diskuteras av kännare på resp. område.

I och med att en samling i form av kopior föreligger, bör det bli lättare att utöka den med material i privat ägo. Det är begripligt, att en person ogärna vill lämna ifrån sig originalmanuskript av stort affektionsvärde. Att medgiva kopiering för ett universitetsbibliotek blir däremot en helt annan sak.

När kan uppdelningen vara färdig? Som jag framhållit, går den vanligen irriterande långsamt. Emellertid kan det vara eggande att uppställa preliminära mål. Jag erinrar mig att Bibliothèque nationale i Paris härom året firade 100-årsminnet av Paul Valérys födelse med en uppmärksam utställning av hans otryckta manuskript – en väldig samling vida överträffande omfånget av hans tryckta produktion. De 13 000 bladen av Birger Sjöbergs hand inbjuder till något liknande. Och vi har under de närmaste åren två dagar som skulle vara värda högtid: den 30 april 1979 och den 6 december 1985.